

Els pratencs del triangle blau: exili i deportació als camps nazis

Un mínim de divuit pratencs van patir l'horror dels camps nazis. Només sis van sobreviure mentre que una dotzena van deixar la vida al camp de Mauthausen-Gusen i al castell d'Hartheim. En la majoria dels casos, les mancances documentals no ens permeten conèixer bona part dels fets que van marcar les seves vides ni les nombroses peripècies que van haver de passar d'ençà que van marxar a l'exili fins que van ingressar a un d'aquells camps. En aquest article, recollim les dades més rellevants que coneixem d'algunes de les seves biografies i analitzem la deportació pratenca en el seu conjunt.

1. Els deportats i El Prat

- Origen dels deportats i vida al Prat

De totes les víctimes pratencs dels camps nazis només una era nascuda al Prat (Joaquim Galopa Pascual). Aquest fet ha dificultat molt la seva localització a les fonts de la deportació en estar majoritàriament relacionades amb els pobles de naixement. Els padrons d'habitants han estat la principal eina per detectar-les i constatar el veïnatge a la nostra població, entenent que algunes circumstàncies no van quedar reflectides i poden presentar errors. És el cas d'alguns dubtosos que, tot i no aparèixer als padrons, tenen una clara relació amb el Prat per via familiar o laboral.

La majoria dels deportats van arribar al Prat en les diverses onades migratòries que es van succeir a partir de la dècada dels vint, corresponent-se amb les províncies que tradicionalment van protagonitzar-les: Almeria, Castelló, Múrcia, Tarragona i Terol. Generalment, com més properes en distància més antigues en el temps, en seguir inicialment un patró agrícola lligat al desenvolupament intensiu dels conreus i el fenomen de l'exportació al delta del Llobregat, apareixent les províncies més llunyanes un cop es va afegir l'oferta laboral fabril amb l'obertura de La Seda i La Papelera.

La província més representada es correspon a Almeria en ser l'originària dels dos nuclis familiars més castigats per la deportació: els Cortés i els Quesada. Tanmateix, el cas més significatiu és el de la província de Castelló, especialment Santa Magdalena de Polpís, un poble del Baix Maestrat d'on provenen un total de cinc víctimes: dues mortals (Ricard Marín Marín, Victorino Sospedra Lluch), un supervivent (Josep Marín Bou), així com dues dubtoses (August Aicart Pruñonosa, Joaquim Amela Bou), les quals tenien nombrosos familiars arrelats al Prat. Un cas que il·lustra els recorreguts gairebé idèntics dels deportats provinents de les Terres de l'Ebre, Terol i Múrcia.

Santa Magdalena de Polpís era un poble eminentment agrícola amb terres de secà i que als anys vint tenia uns 1.500 habitants, bona part dels quals jornalers pobres que per complementar els seus sous havien d'anar a fer de temporers a altres territoris. Aquest moviment es va succeir durant molts anys des de diverses poblacions, formant-se colles especialitzades que cada temporada venien a treballar al

Prat de forma eventual en l'època de sega, conreu d'arròs o d'altres campanyes. Entre els deportats, un total de set jornalers del camp donen prova de la preeminència d'aquesta activitat al Prat dels anys trenta, alguns dedicant-se regularment durant més d'una dècada (Pere Gras Reverter, Antonio Samper Inglés, Manuel Valero Villagrasa), provinents de La Ràpita i pobles de Terol.

En el decurs dels anys molts d'aquests temporers es van anar establint a la població, especialment un cop van obrir les indústries i van poder combinar els mesos que no es dedicaven a les tasques agrícoles amb la feina a les fàbriques. És així com alguns dels deportats que trobem en aquestes havien començat la seva vida al Prat com a jornalers del camp, com el treballador de La Seda Manel Arnau Tàrrega i el paperer Francisco Campos Izquierdo. D'entre els set deportats que eren obrers industrials, quatre treballaven a la Papelera, dos a La Seda i un al forn del Vidre. Per altra banda, és a les fàbriques on trobem principalment la presència de la segona generació d'aquelles famílies migrants: José Cortés, Jacinto Cortés i Joan Panisello.

La distribució geogràfica dins del terme és molt dispersa i els trobem vivint gairebé a la majoria de les zones en què llavors es conformava el Prat. L'ofici és el factor que marca les diferències més clares en la ubicació dins del terme i la forma de veïnatge. Els nuclis familiars responen principalment a treballadors fabrils, ubicats en els carrers més centrals, mentre que als jornalers els trobem en els més perimetrals o directament a les masies del Delta. Aquests són majoritàriament hostes, compartint habitatges com a rellogats, en alguns casos encara amb la categoria de "transeünts" en portar molt pocs mesos a la població (Jeronimo Reinardo Sánchez, Josep Marín Bou), responent al patró clàssic del temporer. La majoria van allotjar-se a domicilis de familiars o persones nascudes a les seves poblacions d'origen que ja s'havien establint i van fer de pont per l'arribada d'altres oriüds.

- República i Guerra

Quan es va proclamar la República l'abril de 1931 la gran majoria de deportats ja vivien al Prat. Pels seus perfils, molts es van veure directament interpel·lats en els conflictes que es van plantejar en els primers mesos del règim republicà. No tenim notícies de la participació de cap en la vaga de jornalers que es va convocar el juny de 1931, però, tal com es va desenvolupar, és molt possible que hi fossin. Aquesta va constituir un èxit sense precedents, aconseguint la signatura d'unes bases de treball que, precisament, combatia molts dels mal endèmics que patien els treballadors del camp en general i els jornalers eventuais en particular: abús en la contractació dels caps de colla, deficientes allotjaments dels temporers, jornades interminables, sous arbitraris, etc. Malgrat tot, un cop passada la sega, la situació va tornar a empitjorar en desdir-se els propietaris de les bases signades, constituint un focus de tensió durant tot el període.

On sí que podem constatar la presència dels deportats és en l'altre gran conflicte: la vaga de La Seda del juliol de 1931. La negativa de l'empresa a signar les bases de treball presentades pel comitè van suposar la convocatòria d'una vaga que va comportar el tancament de la fàbrica per la direcció i l'acomiadament de centenars de persones. Entre els acomiadats estaven els dos deportats que hi treballaven: Ciriaco Quesada i Manel Arnau. El primer va haver de marxar amb la família a viure a l'Hospitalet, d'on no tornarien fins finals de 1936 quan en plena guerra el comitè de treballadors va revertir els acomiadaments. Manel Arnau mai més tornaria a ser fix i només tindria petits contractes eventuais. Un altre dels que havia estat acomiadat de la fàbrica anteriorment per "mala conducta" va ser Eduard Balagué, el qual no va tornar a ser readmès i va treballar al camp durant tot el període.

No trobem a cap deportat entre els quadres dirigents de les organitzacions polítiques i sindicals del moment ni tampoc com a membres de les institucions oficials i les que es van crear durant la guerra. Sabem que Ciriaco Quesada va militar a la CNT i va ser molt actiu en les jornades revolucionàries que van suposar la derrota dels colpistes a Barcelona, trobant-lo com a vocal a la Junta local de Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA) a partir de 1938. A més d'aquesta, ens han quedat també testimoniades la pertinença de Joaquim Galopa a les Joventuts Llibertàries i les que va constatar Montserrat Roig de la família Cortés. Com li van explicar els supervivents, des de la seva arribada al Prat van participar en reunions i mítings de les organitzacions polítiques i sindicals d'esquerra, fins i tot, els més petits (Jacinto i Manuel) als quals no se'ls va deixar militar a les JSU per la seva curta edat. Pel que fa a la resta, és una incògnita i només podem suposar-li una possible militància sindical a Manel Arnau per la seva participació en la vaga de La Seda de 1931.

Són també molt escasses les referències que tenim de la seva participació al front, malgrat que la gran majoria eren joves solters en edat militar, en haver estat molts mobilitzats a les seves poblacions d'origen. Les podem constatar en el cas de Victorino Sospedra que va arribar a oficial de l'exèrcit republicà i en el de Ricard Marín que el juny de 1937 està passant revista a Pina de Ebro com a soldat de la recentment creada 119 Brigada Mixta de la 26ª Divisió, l'antiga Columna Durruti. En els casos de Francisco Campos i José Cortés, les ferides i mutilacions que van patir durant la batalla els va suposar ser enviats pels nazis al castell d'Hartheim on serien gasejats en declarar-los no aptes per la feina. El tercer a morir en aquelles circumstàncies: Joan Panisello, també va ser declarat "invàlid" per treballar a Mauthausen, però tot i poder constatar la seva mobilització no tenim cap element per establir una relació directa de possibles ferides de guerra com la causa d'aquesta invalidesa.

Per desgràcia, únicament podem seguir amb cert detall la mobilització durant la guerra de José Cortés i Romà Busquets. El primer, pertanyent a la lleva de 1934, va ser enquadrat en la 27ª Divisió, la inicial columna Trueba-Del Barrio i posterior Karl Marx, destacada a la zona d'Osca, conformada per membres del PSUC, JSU i UGT. Un cop caigut el front d'Aragó va ser mobilitzat a la batalla de l'Ebre on fou ferit a una cama que li acabarien amputant a Figueres quan es dirigia a l'exili. Pel que fa

a Romà Busquets Gelabert, va ser un barceloní relacionat amb el Prat a partir de la seva estreta vinculació amb els inicis de l'aeròdrom i l'escola d'aviació de Josep Canudas. Un cop iniciada la guerra es va presentar allà com a voluntari, incorporant-se com alferes a l'aviació republicana, sent enviat al front d'Aragó, primerament a l'aeròdrom de Sariñena, per ser nomenat poc després per Díaz Sandino cap de l'aeròdrom de Bujaraloz, adscrit a la Columna Durruti, passant a ser comandament en esdevenir la 26ª Divisió a mitjans de 1937 i amb la que marxaria a l'exili.

Un dels casos més curiosos de les vicissituds d'un deportat durant la guerra és el de Joaquim Galopa Pascual, l'únic nascut al Prat i que vivia al carrer Roig del desaparegut Raval de Dalt. L'aparició a finals de 1937 per diversos carrers del Prat d'unes pintades contra el govern de Negrín i la repressió de revolucionaris, faran que agents de la policia escorcollin el seu domicili com a militant destacat de les Joventuts Llibertàries. En aquest trobaran dues armes que li van suposar la detenció a la presó de Sant Feliu de Llobregat i l'obertura d'una causa per tinença il·lícita d'armes i una altra per "desafecció al règim" com autor de les pintades. Tot i sortir absolt de totes dues es va passar gairebé un any entre presons i camps de concentració. En haver nascut l'any 1920 pertanyia a la lleva del biberó però mai va anar al front en trobar-se a la Model quan aquesta va ser mobilitzada l'abril de 1938. Poc dies després, apareix entre els 661 presos que van ser portats fins al camp d'Omells de Na Gaia (Urgell) per construir línies de fortificació. La darrera constància que tenim del seu recorregut és al camp de presoners de la Pelosa, en una platja al nord de Roses, dedicat a la construcció de fortificacions costaneres, on li perdem la pista a partir del 13 d'octubre de 1938 quan va ser alliberat.

2. França: exili i detenció

● Marxa a l'exili

El matí del 25 de gener de 1939 les tropes franquistes van ocupar el nucli urbà del Prat en el seu avanç cap a Barcelona. La nit anterior, una enorme detonació havia estremit el poble amb la voladura dels ponts sobre el riu Llobregat, efectuada per les divisions republicanes en retirada. Ni aquesta acció ni les fortificacions excavades a les ribes, no van poder evitar que les tropes ocupants travessessin fàcilment el riu i avancessin sense resistència cap a la capital, consolidant la conquesta del territori.

Des de molts dies abans, milers de soldats i civils van creuar aquests ponts emprant el llarg camí de l'exili que van seguir gairebé mig milió de persones. Un èxode sense precedents a la història del país, on trobem a centenars de pratencs i pratenques, molts dels quals mai més tornarien. Alguns testimonis relaten com el pas dels ponts va ser un degoteig constant fins el moment immediat a la seva destrucció. Les famílies Cortés i Quesada serien de les darreres en creuar-lo, aquella nit el matrimoni Cortés amb cinc fills i el Quesada amb quatre, dormirien al metro de Barcelona per emprendre l'endemà una llarga marxa caminant fins la frontera.

L'èxode es va efectuar de multitud de formes i seguint diversos camins cap als nombrosos passos fronterers. Des del Prat, la majoria van haver de recórrer els centenars de quilòmetres a peu, conformant les enormes cues que van omplir camins i carreteres, patint els constants atacs de l'aviació feixista que no va deixar d'assetjar-los durant tot el recorregut. En la llarga caravana trobem personal civil, individualment o amb les famílies, soldats enquadrats en els batallons militars cobrint la retirada i ramaders conduint vaques, ovelles, cabres, carros i cavalls de la col·lectivització. Els més privilegiats, dirigents de les institucions i les organitzacions polítiques i sindicals, van poder traslladar-se amb les seves famílies en els diversos viatges que fins Sant Joan les Fonts, prop d'Olot, va fer un autobús requisat pel consistori a l'empresa AUSA.

L'impacte de l'exili al Prat és un camp encara per estudiar. Els percentatges inicials ens assenyalen més d'un miler de persones que no tornem a trobar als padrons d'habitants de 1939, un cop descartades les baixes per defunció o aquelles que es trobaven repartides pels centres repressius del franquisme. Òbviament no totes van acabar creuant la frontera ni hem de considerar-les a priori com exiliades, moltes retornarien als seus pobles de naixement o van marxar a d'altres poblacions, però entre aquest miler es troba amagat el gruix de l'exili pratenc. En fonts de l'exili, fins ara hem pogut constatar unes 250, una xifra que anirem ajustant a mesura que aprofundim en les causes dels altres centenars que van marxar del Prat i encara no hem localitzat.

- Camps francesos

L'allau humana que es va amuntegar als passos fronterers va desbordar totes les previsions del govern francès que el 26 de gener de 1939 es va decidir a tancar la frontera. La situació desesperada dels refugiats i l'apropament de les tropes franquistes va forçar-los a reobrir-la dos dies després per deixar entrar primerament ferits, dones, infants i gent gran, i finalment, a partir del 5 de febrer els soldats de l'exèrcit republicà. D'aquesta manera, entre el 28 de gener i el 10 de febrer de 1939 es comptabilitzen en unes 470.000 les persones que van exiliar-se per la frontera francesa.

Aquesta entrada controlada en dues fases va suposar la separació de moltes famílies, enviant-se les dones, infants i gent gran a centres d'acollida repartits pels diversos departaments de França. Un informe del govern francès les xifrava en unes 170.000 el mes de març amb condicions molt desiguals segons l'espai de destinació i les possibilitats de reagrupament familiar, acabant en molts casos també internades en els camps de concentració. I per altra banda, creant-se camps de concentració improvisats per homes on s'enviaren els civils en edat de treballar i els soldats republicans.

Els primers i més massificats s'instal·len a les platges del Rosselló: Argelers, Sant Cebrià i Barcarès, reduint-se a grans espais rodejats de filferres sobre la sorra de les platges, sense cap protecció contra el clima, la gana i les malalties, i vigilats de forma descarnada per gendarmes, soldats

senegalesos i spahis magribins. Unes condicions deplorables, que van generar un mínim de 1.685 víctimes mortals en els primers mesos. Aquesta situació va suposar l'obertura de nous camps per tractar de descongestionar-los, habilitant-se durant les setmanes posteriors a d'altres departaments els de Gurs, Bram, Agde, Vernet, Sètjons, etc, on no trobem una millora substancial en moltes de les condicions d'internament.

En tots aquests moviments dels primers mesos no tenim constància documental de gairebé cap dels deportats en les diverses fonts arxivístiques departamentals publicades. Per reconstruir el recorregut des del pas de la frontera fins als camps nazis, les úniques referències provenen de testimonis orals i bibliogràfics. És així com hem conegut les breus notícies que tenim del procés de reagrupament a Angulema dels diversos membres de les famílies Cortés i Quesada, així com el retrobament de Joan Panisello a Argelers amb el seu germà Francesc abans de que aquest decidís retornar. Uns relats que transmeten la xenofòbia que van patir en no poques ocasions, el pes de l'estigma de "*indesirables*" amb que els van designar les autoritats governamentals i també les mostres de solidaritat d'alguns sectors de la població i diverses organitzacions.

- El laberint de l'exili

Les condicions deplorables viscudes als camps de concentració, la pressió de les autoritats franceses i la propaganda de clemència del règim franquista, van motivar el retorn d'uns dos terços dels exiliats abans de finalitzar l'any 1939, mantenint-se a l'exterior uns 182.000. Per una qüestió òbvia, entre aquests retornats no trobarem a cap de les víctimes de la deportació, però sí que hem pogut detectar a més d'una trentena de pratencs a partir de la documentació dels centres repressius amb què se'ls va castigar en arribar a l'Espanya franquista, principalment camps de concentració, batallons de treballadors i presons. Tampoc trobarem deportats entre la minoria dels refugiats, especialment dirigents polítics i intel·lectuals, que van aconseguir repatriar-se a d'altres països, en un volum d'unes 35.000 persones, la majoria dirigint-se cap a l'Amèrica Llatina.

Les vicissituds dels deportats fins ingressar als camps nazis estan estretament lligades a l'esclat de la Segona Guerra Mundial i l'ocupació de França pels exèrcits alemanys. Preveient l'inici de les hostilitats, el 12 d'abril de 1939 el govern Daladier va crear les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE), on podien acollir-se els exiliats d'entre 20 i 48 anys en prestacions de treballs equivalents al servei militar dels francesos, esdevenint obligatòries amb l'inici de la guerra. Els primers contingents van treballar en unes condicions duríssimes reforçant la Línia Maginot i la frontera italiana, arribant a incorporar a uns 55.000 exiliats en prop de 500 companyies militars i 40.000 més en feines agrícoles i industrials.

Un cop ocupada França i després de l'armistici amb l'exèrcit nazi de juny de 1940, el règim col·laboracionista de Vichy va transformar les CTE en els Grups de Treballadors Estrangers (GTE), on s'integren refugiats d'entre 18 i 55 anys. Aquests van obligar als republicans dels camps a escollir entre ingressar a les GTE, ser deportats a Espanya o formar part d'unitats militars com la Legió estrangera o els Regiments de Marxa de Voluntaris Estrangers. Uns 6.000 refugiats van escollir aquesta darrera opció, sent enviats a primera línia del front. L'ocupació total dels alemanys de França el novembre de 1942 suposarà l'assimilació de les GTE dins l'Organització Todt, on uns 26.000 refugiats continuaren treballant en territori francès mentre que d'altres 40.000 serien deportats a Alemanya. Són aquestes unitats de treballadors i regiments militars la principal via d'entrada dels exiliats republicans als *frontstalags* i *stalags* que els portarien a ser deportats als camps alemanys.

3. Deportació

- Angulema i el comboi dels 927

La maquinària de la deportació nazi va ser inaugurada per 927 republicans. El 20 d'agost de 1940 va tenir lloc el primer enviament d'un comboi ple de civils a un camp de concentració. El seu origen era el camp de Les Alliers (Angulema) i el seu destí va ser Mauthausen. Entre els 927 republicans que van patir aquesta llarga travessa de quatre dies amb tren es troben les famílies pratenques Cortés i Quesada. Les condicions del trasllat van ser molt dures: a la calor i l'acumulació derivada de la sobreocupació dels vagons es van unir les pèssimes condicions higièniques. Davant aquest desolador panorama, sense menjar, sense aigua i havent de fer les seves necessitats en una galleda metàl·lica, els marejos i vòmits van proliferar.

En arribar a l'estació de Mauthausen va començar el drama: en aquella època el camp només estava preparat per a rebre homes adults, raó per la qual el tren va romandre detingut durant hores en l'estació mentre que els SS decidien què fer amb les dones i els nens. Finalment, els homes i els nens majors de 14 anys van ser obligats a baixar dels vagons per ser internats en el camp. En el cas praten fins a sis persones van ingressar a Mauthausen per aquesta via (Francisco Cortés Borrás i els seus tres fills grans –José, Jacinto i Manuel–, així com Ciriaco Quesada Torreblanca i el seu fill Félix).

Després de la separació, dones i nens van ser enviats en el mateix tren de retorn a Espanya, on van arribar l'1 de setembre de 1940. Després de travessar la frontera per Irun, els membres de les famílies Cortés i Quesada que no havien ingressat a Mauthausen van ser portats al Palau de les Missions de Barcelona on van romandre un temps reclosos.

- Altres vies de deportació: els *stalags*

A diferència dels deportats conduïts directament als camps amb el comboi d'Angulema, la resta va passar abans pels *stalags*, és a dir, pels camps de presoners de guerra alemanys. Malgrat que existeix un buit d'informació sobre com van arribar els presoners als *stalags*, la forma més habitual va ser després de ser arrestats en les CTEs. Manel Arnau Tàrrega és l'únic deportat presoner que podem confirmar que va formar part d'aquestes companyies, encara que desconeixem si en la 9ª o en la 117ª.

L'avanç de les tropes alemanyes, que van envoltar la Línia Maginot per Bèlgica, va provocar la rendició i la posterior ocupació de França. Els republicans de les CTE, que ja patien un règim de semiesclavitud, van convertir-se en botí de guerra, sent capturats i traslladats a camps de presoners de guerra al mateix front (*frontstalags*) o al llarg de l'Alemanya nazi i la Polònia ocupada (*stalags*). A diferència dels camps de concentració, als *stalags* es respectaven els principis de la Tercera Convenció de Ginebra (1929), que atorgava als presos diversos drets com poder enviar i rebre correu o sol·licitar assistència sanitària de la Creu Roja.

Els camps de presoners que van concentrar a ciutadans presoners són els següents: el V-D a Estrasburg (França), el XII-D a Trier (Alemanya), el XI-A d'Altengrabow (Alemanya), XI-B de Fallingbommel (Alemanya), el VII-A de Moosburg (Alemanya), el VIII-C a Sagan (Polònia) i l'I-B de Hohenstein-Ernstthal (Polònia). Es tractava del preàmbul del que els esperava a continuació: els camps de concentració.

- El camp de Mauthausen-Gusen i el castell d'Hartheim

L'agost de 1938, unes setmanes després de l'annexió d'Àustria (*Anschluss*), la SS va establir el camp de concentració a Mauthausen, prop de Linz. La intenció original era la de crear un centre de detenció per a austríacs, però la realitat acabaria sent una altra. Mauthausen i els subcamps dependents van rebre el volum més gran de presoners espanyols: 7.532, entre els quals trobem als deportats presoners. Alguns experts estimen que el 1941 els republicans constituïen el 60% dels presoners d'aquest camp.

En el sistema repressiu nazi, l'obsessió per l'ordre i la catalogació els va fer crear un símbol per a diferenciar cada grup de presoners, sent el més famós l'estrella de David, que tots els jueus havien de portar. En el cas republicà, aquells que van ingressar a Mauthausen van rebre el triangle blau, que els distingia com apàtrides, amb la lletra "S" de *spanier*, tot i que el règim franquista no els reconeixia com espanyols.

D'entre els subcamps de Mauthausen destaca Gusen, a 5 quilòmetres del camp principal i destinació dels deportats que tenien una salut més fràgil. De fet, Gusen és el subcamp que presenta una major mortalitat en el cas pratenc: dels 12 veïns que van morir als camps d'Hitler, 8 ho van fer a Gusen. El seu emplaçament era ideal per a explotar als reclusos, ja que es trobava al costat d'una gran fàbrica de maons i tres pedreres de granit. Les condicions de vida allà eren molt pitjors que a Mauthausen: tant el tracte com el treball eren encara més cruels i inhumans.

D'altra banda, també era comú que els deportats fossin enquadrats en comandos de treball fora del camp per a dur a terme obres o treballar a les fàbriques germàniques com a mà d'obra esclava. El pratenc Josep Marín Bou va ser enviat al *kommando* Vöcklabruck, popularment conegut com el Comando César. Aquest comando fou enviat a la localitat de Vöcklabruck, a 80 quilòmetres de Mauthausen, i estava format per entre 360 i 400 presos, gairebé tots republicans. Se'ls va encomanar treballs de reparació de carrers, així com la construcció d'un pont en el municipi.

Les malalties per la falta d'higiene, les pallisses i tortures dels SS, la fam i el brutal esforç van disparar la mortalitat. Els abusos i maltractaments dels *kapos* (presoners que col·laboraven amb els SS en els camps i a vegades considerats més cruels) també van ser determinants en la salut dels deportats. Un exemple clar és el del patriarca de la família Cortés. Segons explicava Jacinto Cortés, el *kapo* de la barraca 32 de Gusen, a qui qualificava de sanguinari, va agafar-li mania al seu pare Francisco, tot i no queixar-se mai. Malgrat que va intentar que traslladessin al seu pare a una altra barraca, no va tenir èxit. Un temps després, Francisco Cortés Borrás es va desplomar en la pedrera i va morir a Gusen. Els seus companys el van arrossegar fins al barracó perquè el fill pogués acomiadar-se'n.

Volem destacar especialment els casos de José Cortés García, Francisco Campos Izquierdo i Joan Panisello. Tots tres van morir al castell d'Hartheim, indret on es realitzaven tractaments d'eutanàsia i es gasejava als presoners malalts, invàlids o prou febles que no eren aptes pel treball als camps de Mauthausen-Gusen i Dachau. Mentre que en els dos primers casos sabem amb certesa que arrossegaven ferides de gravetat de la guerra civil, en el cas de Joan Panisello no tenim dades sobre el seu estat físic o els motius concrets pels quals va ser enviat a Hartheim.

La sort era un factor important per a sobreviure. Per exemple, Félix Quesada va resistir un dels experiments mèdics que realitzaven els metges i científics nazis. Per aquest experiment li van posar unes injeccions en el pit. Segons relatava "t'havies de moure ràpidament, perquè si no, allò et matava. Mai vaig saber què era aquell líquid que ens van injectar". El pratenc Joaquim Galopa Pascual també va tenir molta sort. Encara que va patir una ferida al peu durant el temps que va estar destinat a la pedrera, després es va quedar treballant a la infermeria del camp evitant el treball físic més dur, potser per la mediació d'algun company. Tot i això, algunes de les tasques que havia de dur a terme eren

terribles: des de treure les restes humanes que no s'havien calcinat als forns crematoris fins a extreure els morts i els moribunds dels trens de presoners que arribaven al camp.

En els casos de Victorino Sospedra Lluç i Manuel Valero Villagrasa la situació els va sobrepassar i van decidir posar fi a la seva vida llançant-se als filats del camp de Gusen. Precisament el dur record de com els seus companys decidien suïcidar-se mitjançant aquest mètode va ser de les escasses revelacions que Manuel Cortés va relatar als seus fills relacionada amb la seva estada a Mauthausen.

- Pratencs al *Kommando Poschacher*

El *Kommando Poschacher* és un grup completament atípic dins de l'univers reaccionari nazi: format per una quarantena de treballadors, la majoria eren joves espanyols que havien arribat a Mauthausen amb 13-18 anys. Malgrat que hi ha diferents versions en quant a la data concreta de creació, el motiu és clar: la demanda de treballadors d'Anton Poschacher, una de les persones més riques de la vila de Mauthausen i propietari de diverses pedreres de la zona. Atès que els joves de Mauthausen es trobaven lluitant al front, el senyor Poschacher necessitava mà d'obra jove per a la seva plantilla. Els germans Jacinto i Manuel Cortés, així com Félix Quesada van formar part d'aquest *kommando*. De fet, Félix era el membre més jove del grup Poschacher, havent ingressat al camp quan no havia complert ni 14 anys.

Per fer aquesta tasca es desplaçaven diàriament del camp al poble de Mauthausen a peu. A part de treballar en la pedrera, eren sovint enviats a ajudar als pagesos del poble en cas que sol·licitessin la seva ajuda, una petició que tenia lloc especialment en l'època de batre el sègol. A mesura que s'acostava la fi de la guerra, entre els mesos de març i abril de 1945, el *kommando* va començar a ser traslladat en petits grups i d'una manera gradual a altres destinacions. Aquest desmembrament del grup sembla que va estar motivat o bé perquè no se'ls necessitava en no haver comandes de pedra, o bé perquè el patró Poschacher no volia que se'ls veiés per la zona en el moment de l'alliberament.

Jacinto Cortés va aprofitar la seva posició en aquest *kommando* per treure de Mauthausen els negatius de les fotografies realitzades per Francesc Boix, també conegut com el fotògraf de Mauthausen. En un primer moment, el pratenc va ocultar el paquet del servei fotogràfic al lloc on treballaven. A principis de l'any 1945, conscient que els anaven a destinar a altres llocs, Jacinto va lliurar el paquet a una veïna del poble amb qui havia establert confiança: la senyora Pointner. Aquests negatius van suposar una prova important en els posteriors judicis de Nuremberg contra la cúpula del règim nazi.

4. L'alliberament: i després què?

- La fi del captiveri

A la fi de 1944, les tropes Aliades avançaven a través d'Europa en una sèrie d'ofensives dirigides cap a Berlín. A mesura que anaven conquerint terreny al Reich van anar alliberant els camps de concentració i d'extermini que s'anaven trobant. Les forces soviètiques van ser les primeres a trobar un camp nazi important: el de Majdanek (Lublin, Polònia) el juliol de 1944.

El camp de Mauthausen va ser alliberat per les forces americanes el 5 de maig de 1945. Just abans de l'alliberament del camp, les SS van fugir i van deixar de guàrdia als bombers i la policia de Viena, que van lliurar ràpidament les armes. Fins l'arribada dels soldats americans, el Comité Internacional de presoners de Mauthausen es va organitzar formant tropes per tal de vetllar per la seguretat del camp. No obstant això, a Gusen, on els deportats no havien aconseguit constituir una sòlida organització clandestina durant la seva captivitat, la situació es va descontrolar. Va haver-hi presoners que van executar als *kapos* que, durant anys, s'havien dedicat a torturar-los i a assassinar als seus companys.

Després de diversos anys de captivitat, l'estat de salut dels deportats s'havia deteriorat i, en alguns casos, era molt fràgil. Per exemple, Manuel Cortés tenia una forta pulmonia i es trobava en un estat tan greu que els soldats el van traslladar immediatament a un hospital proper. Manuel va sobreviure gràcies a una operació de pulmó que li van practicar en aquest centre. En canvi, altres malalties van aparèixer amb el temps. És el cas del germà de l'anterior, Jacinto Cortés, qui es va posar malalt de l'artrosi que havia agafat a Mauthausen i va haver de deixar la seva feina de manobre quan encara no arribava als 50 anys.

- El dilema de tornar a l'Espanya franquista

Els republicans van ser els últims a ser evacuats de Mauthausen davant la impossibilitat de retornar a l'Espanya de Franco. El seu destí va ser París. Els sis deportats pratencs que van sobreviure als camps de Hitler van patir en les seves carns un doble exili. La pervivència del règim franquista després de la Segona Guerra Mundial els va forçar al desterrament i davant la negativa pròpia de retornar a una dictadura, la majoria es va instal·lar al sud de França.

Jacinto Cortés va viure primer a Angulema, on es va casar amb una exiliada republicana. Després la parella va traslladar-se a Perpinyà. La vida de Félix Quesada i del seu pare Ciriaco també va estar lligada al sud de França, on es van instal·lar amb altres membres de la seva família. En el cas d'en Félix, ell també va viure a Montecarlo, ja que va treballar a l'hotel Hermitage. Paradoxalment, parlar

alemany el va ajudar en la seva recerca de feina. Un cas molt diferent és el de Manuel Cortés, qui va acceptar l'oferta que li van oferir els seus companys deportats polonesos de traslladar-se i establir-se en aquest país: primer a la zona de Silèsia i després a Varsòvia. Amb tot, desconeixem detalls sobre les vides de Josep Marín Bou i Joaquim Galopa Pascual una vegada alliberats de Mauthausen.

Abans o després, els deportats van anar trobant-se amb els seus éssers estimats, normalment en algun punt del sud de França. Eren trobades plenes d'emoció després d'anys sense poder veure's. Per exemple, Encarnación Herrerías, esposa de Ciriaco Quesada i mare d'en Félix, va morir d'un infart poc després de retrobar-se amb el seu marit i amb el seu fill, segurament a conseqüència de la vivència de tantes emocions.

Els deportats van intentar en diverses ocasions tornar a casa, però el resultat va ser el mateix: aquells que van tornar a l'Estat espanyol ho van fer en el tardofranquisme o una vegada mort el dictador. No obstant això, aquells que van fixar la seva residència a França no van tornar a residir mai més a Espanya per raons econòmiques i administratives. Això es deu al fet que els deportats polítics no considerats com a resistents, com era el cas dels “triangles blaus” de Mauthausen, rebien una pensió del govern francès que perdrien si tornaven a casa.

- Memòria i reparació dels deportats

Malgrat les petjades físiques i mentals de les experiències traumàtiques viscudes durant dues guerres i exili, les víctimes pratenques van refer les seves vides i, en alguns casos, van formar part d'associacions d'exiliats i víctimes de la deportació. La reivindicació i el record del que van patir als camps nazis va ocupar un espai fonamental en les seves vides i, també, en la dels seus familiars. Alguns deportats pratenques, així com els seus familiars han prestat el seu testimoni en moltes ocasions tant a investigadors, escoles o mitjans de comunicació perquè la seva història no caigui en l'oblit.

La nostra societat té un deure històric amb les víctimes republicanes del nazisme. Les autoritats i institucions s'han anat incorporant a la memòria de la deportació republicana moltes dècades després. La República Federal Alemanya (RFA) i el govern francès van ser pioners a l'hora de reconèixer, homenatjar i fins i tot compensar als supervivents i als familiars pròxims dels deportats morts.

En el cas alemany, immediatament després del final de la guerra es van establir regulacions per a la reparació dels danys causats pel règim nacionalsocialista. Tenim constància que els familiars de diversos deportats pratenques es van acollir a la Llei federal d'indemnització (Llei BEG) als anys 60. Per exemple, la filla de Francisco Campos Izquierdo va realitzar els tràmits perquè es reconegués la mort en deportació del seu pare i la conseqüent indemnització econòmica amb l'ajuda de la FEDIP

(Federació Espanyola de Deportats i Internats Polítics) l'any 1961. Dos anys després, sabem que el pare de Ricard Marín Marín també ho va sol·licitar i després de realitzar diversos tràmits amb l'ajuda de l'ambaixada espanyola de Colònia i els arxius Arolsen, finalment la petició va resultar positiva.

Per la seva banda, França va reconèixer anys després la seva complicitat en les deportacions que els nazis van realitzar des del seu territori, establint unes indemnitzacions per a les vídues i orfes dels jueus que havien estat deportats als camps de la mort. L'any 2004, aquesta norma es va estendre a les vídues i orfes de qualsevol persona deportada des de França, fos quin fos el seu origen.

Tania González Cantera

Joan Montblanc Lasaga

El Prat de Llobregat, 18 de novembre de 2022